

הצעה לטקס זיכרון ליצחק רבין

(מעובד מתוך אתר מרכז ההסברה ומרכז יצחק רבין)

יום הזיכרון לראש הממשלה יצחק רבין חל מדי שנה ביום י"ב בחשוון והוא מעוגן בחוק יום הזיכרון ליצחק רבין, התשנ"ז-1997.

רצח רבין אירע בשנת 1995, שנה בה חניכי הפנימיות ואף חלק ניכר מהצוות החינוכי לא נולדו עדיין וטראומת הרצח אינה חזקה אצלם כפי שהיא קיימת אצל הצוות הבוגר.

בבואנו לבנות טקס עלינו לקחת בחשבון עובדה משמעותית זו ולהתייחס למשתנה מרחק הזמן הגובר משנה לשנה.

יחד עם זאת, חשיבותה של מסורת המתקיימת מדי שנה בפנימייה היא מרכזית בעיצוב הזיכרון ובבניית תחושת השייכות של החניכים לקהילה בה הם חיים כפרט, ולחברה הישראלית ככלל.

תוכנית הטקס המובאת כאן, הכוללת את המבנה ואת התכנים, היא הצעה בלבד. יש לערוך התאמות ושינויים תוך התחשבות באופי הפנימייה ובאופי אוכלוסיית החניכים, אך חשוב לשמור על מספר מרכיבים קבועים בטקס המקנים לו את המסגרת שיוצרת את ריטואל הקביעות והיציבות מדי שנה בשנה.

פרקי הקריאה הרבים ערוכים בכמה שערים. ניתן לבחור פריט או שניים מכל שער, ולהוסיף גם ממקורות אחרים.

קטעי הקריאה מופיעים על פי השערים הבאים:

- **מן המקורות:** בשער זה מובאים נוסחי התפילות "יזכור", "קדיש", "אל מלא רחמים"; קטעים מתוך ספר תהילים וקטעים מהמסורת החילונית הנאמרים בטקסים ממלכתיים.
- **שירה ושירים:** בשער זה מובאים קטעי שירה שניתן לקרוא אותם בקול. חלק מהשירים שיש להם לחן ניתן לשיר בשירת יחיד, בשירת מקהלה שהקהל מצטרף אליה או לנגן כלחן המלווה את קריאת השיר (יש לזכור לציין את שמות המחברים).
- **אחרי מות...:** קטעים אלה נכתבו לאחר הרצח, או בלי קשר אליו, והם מדברים על אבל, שכול, כאב, או שיש להם נגיעה לטקס יום הזיכרון ליצחק רבין. שיקול הדעת בבחירת קטעים אלה חשוב ביותר בהתאם לאוכלוסיית החניכים בפנימייה.
- **מכתבי ילדים:** לאחר רצח יצחק רבין כתבו עשרות אלפי ילדים ובני נוער מכתבים אליו, עליו ולא למנתו. חלק מהמכתבים יצאו בספר. חלקם מצויים בארכיון "מרכז יצחק רבין לחקר ישראל", ומשם הובאו הקטעים הבאים. מומלץ לשלב קטעים ממכתבים אלה בפרט בפנימיות בהן אוכלוסיית החניכים היא צעירה.
- **נאומי יצחק רבין:** נאומיו המפורסמים של יצחק רבין הם בעלי ערך רגשי, חינוכי ומוסרי. ניתן להשתמש בקטעים המתאימים ביותר מתוכם ולהקרינם על מסך מרכזי.

סרטי וידאו

ברשת קיימים סרטים וסרטונים רבים העוסקים בדמותו של רבין, בפועלו, בתחנות בחייו וברצח. מומלץ מאד להשתמש בהם במהלך הטקס.

מבנה הטקס:

- קטע פתיחה
- הורדת הדגל לחצי התורן
- ניתן להוריד את הדגל בערב יום הזיכרון או ביום הזיכרון עצמו
- הדלקת אבוקת זיכרון. ניתן להדליק נר זיכרון או נרות נשמה
- יזכור
- קדיש בציבור
- אל מלא רחמים
- קריאת פרק תהילים או משניות
- קטע מוזיקלי (אפשר לשלב גם בפתיחה או בין הקטעים הקודמים)
- דבר נציג הנהלת הפנימייה
- קטעי קריאה שביניהם משולבים: קטעי מוזיקה, שירים, סרט, הופעה אומנותית וקטעי קישור
- שירת התקווה

בהכנת טקס הזיכרון ליצחק רבין אנו ממליצים לתת את הדעת על כמה היבטים:

- מומלץ שאורך הטקס לא יעלה על 30 דקות.
- הקפידו על קטעי קריאה קצרים ועל קריינות רהוטה וברורה.
- רצוי לחלק את קטעי ההקראה, השירה והקטעים האמנותיים על מנת לקיים טקס מאוזן, מעניין ומגוון.
- מעורבות ושיתוף של החניכים בכל מהלך הטקס, החל משלב בחירת קטעי הקריאה, דרך הכנת התפאורה וכלה בביצוע.
- הטקס מתקיים באמצע חודש חשוון. אם הטקס נערך בחוץ יש לקחת בחשבון אפשרות של גשם או רוח העלולים לשבש את מהלכו.
- בקישוט הבמה או בתפאורה יכולים להופיע אלמנטים כמו דגל, נרות, פרחים, תמונתו של יצחק רבין, לפיד, אבוקה או מקום לנרות נשמה שיודלקו על ידי הקהל הנכנס או על ידי הקריינים במהלך הטקס.
- חובה לוודא את תקינותם העזרים הטכניים שמשמשים בהם במהלך הטקס (מקרן, מחשב, רמקול וכדו').
- הגעה לטקס בלבוש מכובד, רצוי בחולצות לבנות.
- בין הקטעים יכולים לבוא קטעי קישור, שמטרתם להבהיר את הקטעים או להוסיף עליהם מידע. על קטעי הקישור להיות קצרים וברורים.

פתיחת הטקסט:

- היום י"ב בחשוון אנו מציינים את יום הזיכרון ה- ____ לרצח יצחק רבין. בארבעה בנובמבר 1995, בסיומה של עצרת: "כן לשלום - לא לאלימות" נרצח ראש ממשלת ישראל ושר הביטחון, יצחק רבין. צעיר ישראלי יהודי, חיכה לו עם סיום העצרת וירה בגבו. קורות חייו של יצחק רבין, שזורים בקורות חייה של מדינת ישראל. מלוחם ומפקד במלחמות ישראל, לראש הממשלה וניסיון לכונן תהליך שלום. אנו ממשיכים ומציינים את יום הרצח כבכל שנה כדי לחזור ולהגיד שלא ניתן לעבור את גבולות הדמוקרטיה, לא ניתן לנהוג ולפשוע באלימות. ביום זה אנו שואלים את עצמנו כחברה, איזו מדינת ישראל אנחנו רוצים ומה עלינו לעשות על מנת שתהיה כזאת.

- במוצאי שבת י"ב בחשוון תשנ"ו נפל דבר בישראל. יצחק רבין, ראש הממשלה ושר הביטחון של מדינת ישראל נרצח. סיפור חייו של יצחק רבין משתרע על פני 73 שנים, מ 1922 עד 1995. זהו גם סיפורו של דור, דור בני היישוב שהקימו את המדינה, בנו אותה והגנו עליה. רבין היה לוחם, מצביא ומדינאי שפעל בשדה המלחמה ובשדה השלום.

שער - מן המקורות

יזכור

- יזכור אלהים נשמת ראש הממשלה המנוח יצחק בן רוזה ונחמיה רבין, זכרו לברכה. ישכיל עם ישראל ויתאבל על חזון ושליחות אשר חדלו. תהא נפשו צרורה בצרור החיים עם נשמותיהם של אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן ונאמר אמן:
- יזכור עם ישראל את נשמת יצחק בן רוזה ונחמיה רבין, זכרו לברכה. חיל, מפקד ומצביא. מדינאי חולם ומגשים, אשר נקטף בכדורי המרצח בן עמנו, מעולם העשייה, עולם השלום, ועולם החזון. תהא נפשו צרורה בצרור החיים עם נשמותיהם של אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה רחל ולאה ועם שאר צדיקים וצדקניות שבגן עדן ונאמר אמן:

תפילת קדיש יתום

- יתגדל ויתקדש שמה רבא, בעלמא די ברא כרעותה, וימליה מלכותה בחייכון וביומיוכון ובחיי דכל-בית-ישראל. בעגלא ובזמן קריב. ואמרו אמן:
- יהא שמה רבא מברך, לעלם ולעלמי עלמיא.
- יתברך וישתבח ויתפאר ויתרם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמה דקדשא. בריך הוא לעלא (ולעלא) מן-כל-ברכתא ושירתא, תשבחתא ונחמתא, דאמירן בעלמא. ואמרו אמן:
- יהא שלמא רבא מן-שמיא וחיים, עלינו ועל-כל-ישראל. ואמרו אמן:
- עשה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו ועל-כל-ישראל. ואמרו אמן:

קדיש חילוני / שלום סמיד, חבר קיבוץ נגבה

יתגדל שם האדם, יתעלה פעל-חיי, ויתברך בזכרוננו על צרור מעלליו בימי חלדו ועל המעש שלא הספיק להשלימו על החלומות שנטו ונמוגו ועלי סגולות יקר ואף חלשות-אנוש שנגזו, מבעד הדק הערפלי של הזמן.

זהיר זכר האדם והד חיי כזהר הרקיע בלבנו - ושמו לפני שמש יגון, כי מותר האדם הוא הזכרון מעבר למחצות הזמן. לא בחשך שמו יכסה. צו המשך החיים יצמיח פרקן לכאבנו המשקע. הזמן במהלכו ירחם. וננצר את כל פרחי חיי לימים רבים.

תפילת אל מלא רחמים

אל מלא רחמים שוכן במרומים, המצא מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים, לנשמת יצחק בן רוזה ונחמיה רבין, אשר נקטף בכדורי המרצח בן עמנו, בגן עדן תהא מנוחתו. לכן בעל הרחמים יסתירהו בסתר כנפיו לעולמים, ויצרור בצרור החיים את נשמתו. יי הוא נחלתו וינוח בשלום על משכבו, ונאמר אמן:

תהילים, מזמור ט"ו

מזמור, לדוד: יהוה, מי-יגור באהלך; מי-ישכן, בהר קדשך.
הולך תמים, ופעל צדק; ודבר אמת, בלבבו.
לא-רגל, על-לשנו--לא-עשה לרעהו רעה; וחרפה, לא-נשא על-קרבו.
נבזה, בעיניו נמאס-- ואת-יראי יהוה יכבד;
נשבע להרע, ולא ימר.
כספו, לא-נתן בנשך-- ושחד על-נקי, לא לקח:
עשה-אלה--לא ימוט לעולם.

ניתן גם לקרוא את אותיות יצחק נשמה מתוך מזמור קי"ט בתהילים

השלום – תפילה / רבי נחמן מברסלב ורבי נתן שטרנהרץ

יהי רצון מלפניך
שתבטל מלחמות ושפיכות דמים מן העולם
ותמשיך שלום גדול ונפלא בעולם.
ולא ישאו עוד גוי אל גוי חרב
ולא ילמדו עוד מלחמה.
רק יכירו וידעו כל יושבי תבל האמת לאמתו
אשר לא באנו לזה העולם בשביל ריב ומחלוקת
ולא בשביל שנאה וקנאה וקנטור ושפיכות דמים
רק באנו לעולם כדי להכיר ולדעת אותך
תתברך לנצח.
אדון השלום מלך שהשלום שלו
עושה שלום ובורא את הכל
עזרנו והושיענו בלנו שנוכה תמיד לאחוז במדת השלום
ויהיה שלום גדול באמת בין כל אדם לחברו ובין איש ואשתו
ולא יהיה שום מחלוקת אפילו בלב בין כל בני אדם.
אתה עושה שלום במרומיך
ואתה מחבר שני הפכים יחד אש וימים
ובנפלאותיך העצומים אתה עושה שלום ביניהם
כן תמשיך שלום גדול עלינו ועל כל העולם כלו
באופן שיתחברו כל הפכים יחד בשלום גדול ובאהבה גדולה
ויכללו כלם בדעה אחת ולב אחד
להתקרב אליך ולתורתך באמת
ועשו כלם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם.

שער - שירה ושיירים

אחרי מותי / חי"נ ביאליק

וגדול מאד, מאד הכאב!
היה איש - וראו: איננו עוד,
ושירת חיינו באמצע נפסקה;
עוד שיר מזמור אחד היה-לו,
והנה אבד המזמור לעד,
אבד לעד!"

עקדת יצחק / נעמי שמר

קח את בנך
את יחידך אשר אהבת
קח את יצחק
והעלהו לעולה
על אחד ההרים
במקום אשר אומר אליך
והעלהו לעולה
על אחד ההרים בארץ מוריה

ומכל ההרים שבארץ ההיא,
תעלה צעקה גדולה:
הנה האש והנה העצים
והינהו השה לעולה
ריבונו של עולם המלא רחמים
אל הנער ידך אל תשלח
אל הנער ידך אל תשלח -

גם אם שבע נחיה ונזקין
לא נשכח כי הונף הסכין
לא נשכח את בנך
את יחידך אשר אהבנו
לא נשכח את יצחק

זה לא יכול להיות / אהוד מנור

זה לא יכול להיות,
לא, לא יכול להיות שזה קרה.
זה לא יכול להיות,
זאת רק שמועה רעה
שהתפשטה בחושך.
זאת רק שמועה רעה
שהתקנאה באושר הקרב,
בשמש העולה בתוך הלב,
ובחלום המתגשם
שעוד נושם, שעוד נושם, שעוד נושם.
ומי שמת מיד אדם, מיד אחיו
האלוהים מחזיר לו את חייו
ואז מגבול העדן, ממרחק,
הוא יתבונן, הוא יחייך והוא יצחק.

ועוד לא אמרתי הכל / נתן זך

ועוד לא אמרתי הכל
ועוד יש לי מה לומר
לפני שיהיה מאוחר
והקהל יתפזר
וכל אחד יהיה זוכר
מה שכל אחד זוכר
כשאחרים כילו לומר
מה שאמרו
ומה שלא אמרו
ועוד לא אמרתי הכל.

רגע לפני ורגע אחרי / מקור לא ידוע

רגע לפני – הוא חייך ושמח,
רגע אחרי – הוא נפל שותת דם.
רגע לפני – הוא שמח ושר,
רגע אחרי – הוא נדם.
רגע אחד – הוא אמר לא לאלימות,
רגע אחרי – נרצח באלימות.
רגע אחד – היה מול אלפים,
רגע אחד – נרצח באלימות.
רגע אחד – היה מול אלפים,
רגע אחרי – מול רופאים.
רגע אחד – הוא היה חביב ומחייך,
רגע אחרי – הוא בוכה מכאב.

הספד נועה בן-ארצי, נכדתו של יצחק רבין, בהלוויה, ירושלים, 6.11.1995

תסלחו לי שאני לא רוצה לדבר על השלום. אני רוצה לדבר על סבא שלי.

תמיד מתעוררים מסיוט, אבל מאתמול אני רק מתעוררת לסיוט. הסיוט של חיים בלעדיך – וזה בלתי ניתן לעיכול. הטלוויזיה לא מפסיקה לשדר את תמונותיך, ואתה כל כך חי ומוחשי, שאני כמעט נוגעת בך. אבל רק כמעט, כי כבר לא אוכל.

סבא, אתה היית עמוד האש שלפני המחנה, ועכשיו נותרנו רק המחנה, לבד, וכל כך קר לנו ועצוב. אני יודעת שאנשים מדברים במונחים של אסון לאומי, אבל איך תנסה לנחם עם שלם או לשתף אותו בכאב הפרטי שלך כשסבתא לא מפסיקה לבכות ואנחנו אילמים, מרגישים את החלל הענק שנתר ריק בחסרונוך.

מעטים הכירו אותך באמת. הם יכולים כעת לדבר אודותיך עוד הרבה, אבל אני מרגישה שהם אינם יודעים כלל עד כמה ענק הכאב, האסון וכן, זו שואה, לפחות עבורנו, המשפחה והחברים שנתרנו, רק המחנה שלך, בלי עמוד האש שלנו.

סבא, אתה היית ואתה הגיבור שלנו.

אני רציתי שתדע שכל מה שעשיתי, תמיד ראיתי אותך לפני העיניים. הערכתך ואהבתך ליוו אותנו בכל צעד ובכל דרך, וחיינו לאור ערכיך תמיד. מעולם לא הזנחת, ועכשיו הזניחו אותך. והנה אתה, הגיבור הנצחי שלי, קר ובודד, ואיני יכולה לעשות דבר להצילך. אתה כל כך נהדר.

גדולים ממני כבר ספדו לך, אבל איש מהם לא זכה לליטוף הזה של ידיך החמות והרכות, החיבוק החם שהיה שמור רק לנו. לחצי-החיוך שלך, שתמיד אמר לי כל כך הרבה, אותו חיוך שכבר אינו וקפא עמך. אין בי תחושת נקם, כי הכאב והאובדן שלי גדולים כל כך, גדולים מדי. הקרקע נשמטה תחת רגלנו, ואנחנו מנסים איכשהו לשבת בחלל הריק שנתר, אך ללא הצלחה מיוחדת בינתיים.

אני לא מסוגלת לסיים, אבל כנראה שיד זרה, יד עלוב נפש, כבר סיימה עבורי. בלית ברירה אני נפרדת ממך, גיבור, ומבקשת ממך שתנוח על משכבך בשלום, ושתחשוב ותתגעגע אלינו, כי אנחנו פה למטה אוהבים אותך המון. משיירת מלאכי שמים שמלווים אותך עכשיו, אני מבקשת שישמרו עליך ושישמרו עליך טוב, כי אתה ראוי למשמר שכזה.

אנחנו אוהבים אותך, סבא, תמיד.

הספד חוסיין, מלך ירדן, בהלוויה, ירושלים 6.11.1995 (קטעים)

יצחק רבין חי כחייל, ומת כחייל למען השלום. אני מאמין שהפעם למען כולנו, עלינו להשמיע את קולנו ולדבר בגלוי על השלום – ולתמיד. אנו שייכים למחנה השלום, אנו מאמינים בשלום ומאמינים שאלוהינו האחד רצה שנחיה בשלום ומאחל לנו שלום. ילדי אברהם משלוש הדתות הגדולות חייבים לעשות שלום.

ההחמצה הגדולה / נעים עריידי

לא הכרתי את יצחק רבין באופן אישי. אבל האדם הזה נסך בי אמונה, ביטחון. הרגשתי שיש על מי לסמוך, יש במי לבטוח. הוא ייצג בשבילי את הפן היפה, החזק והתרבותי של החברה הישראלית. נרצח מנהיג אמיתי ואמין, שביסס את השלום ורצה להשלימו, וכאן ההחמצה הגדולה. מלבד רצח האיש, נקרע חוט ברקמה העדינה של החברה הישראלית, אותה חברה שהערצתי ונשביתי בקסמיה, החברה שהייתה בשבילי משהו יחיד ומיוחד.

על יצחק רבין / יהונתן גפן

רבין היה ראש הממשלה הראשון שהיה אחד משלנו. סוף סוף אחד שדומה לי. הוא היה דומה לנו באומץ ובפחד. בפייטריות כדרך חיים שהתחלפה ברדיפת שלום אמיתית. בחיתוך הדיבור והדיבור החותך. הוא היה קודם כול אדם, בשר ודם, עם חסרונות ויתרונות. יצחק רבין דיבר בשפת הארץ שהיא שפת הגוף ושפת האם ושפת הים. שפת הילדים שנולדות כאן. שפת הילדים שמתו כאן. רבין היה אנחנו. אנשים שנולדו בארץ שהיא זבת חלב ואוכלת יושביה. רבין לפני ואחרי הכול, היה המנהיג הראשון שלא דיקלם חזון אלא דיבר כמוך וכמוני. הוא היה אתה ואני, ולכן כשהוא נרצח, מת משהו בך. נרצח משהו בי.

שער - מכתבי ילדים

מכתב אישי ליצחק רבין (ז"ל)

כשהחלטתי לכתוב מכתב אישי אליך, יצחק, חשבתי בהתחלה שזה די קל, אבל אחר כך המילים נשכחו ממני, העט נשבר, ודמעה חמה מאוד נפלה לי על הפנים.

מה לכתוב? ומה לומר? אין מילים בפיי!! לתאר את הרצח: כולם יודעים את זה, כולם יודעים איך זה קרה וכמה קשה היה. ואתה יצחק, לא יכולה בשום פנים ואופן לכתוב עליך, כי גם את זה כולם יודעים, כולם יודעים את אהבתך הגדולה לעם ישראל, שרצית מאוד שיהיה להם השלום, הביטחון, ההרגשה הטובה האחדות והאחוה.

ולכן אני לא יכולה לדבר, כי הלשון לפעמים לא יכולה להביע את מה שיש בלב. ותאמין לי, יצחק, ואמרת את זה נערה ישראלית ערבייה שאהבה את ארצה מאוד, את ארצה הקדושה ארץ ישראל שנולדה עליה, שהיא מאוד מאוד אהבה שהעם שעל ארצה יהיה תמיד מאוחד, כלומר תמיד יד אחת, לב אחד, וקול אחד, שימשיך במה שאמרת תמיד ולנצח נאמר: כן לשלום לא לאלימות.

(סוהאד לחוד, בת 14, גוש חלב-ג'יש, גליל עליון)

לכבוד מר יצחק רבין

בשירך האחרון שרת לשלום
וחלקנו אומרים כי זו צוואתך - שלום.
וגם אני, כמו אותם אנשים, אמלא אחריה בלב שלם,
אך עם שורה אחת ששרת איני מסכימה
שאינני הולכת אחריה בלב שלם והיא
"אל תביטו לאחור הניחו להולכים."
כיצד אוכל?
האם זוהי הדרך הנכונה, להניח לאחד כמוך
בלי מבט נוסף לאחור?
האם אין אפשרות להמשיך בדרך שלום בה התחלת,
ועם זאת לזכור, לכבד ולהתאבל על מותך,
על מותו של אבי ישראל ומנהיגה?
חבל לי על גודל האבידה ולכן סלח לי
סלח לי שלא אמלא אחר שורה זאת בצוואתך.
סליחה.

(ליה דוידוביץ, בת 13.5, תל אביב)

"יצחק זה מילה של צחוק אבל עכשיו זה אבל...יצחק זה מילה של שמחה, כיף ושלווה, אבל עכשיו זה רק מצבה. כי עושה השלווה היחיד בעולם כבר לא על האדמה, הוא בשמים רחוק-רחוק; אבל זה לא אומר שלא נשמע עוד צחוק – כי הוא תמיד יהיה איתנו, לא משנה איפה ומתי, תמיד, תמיד רוחו תהיה מעלי"

(עינב דגן בת 9 מגבעת שמואל)

"הייתי בהלם, בשוק, זה נראה מוזר, הכל נראה כמו חלום לא אמיתי, לקוח מסרט מתח. לי זה נראה כמו חלום, עטוף בצדדים בערפל, כמו בתכניות מצויירות. לא מוחשי – מנותק לחלוטין מהמציאות. ואז פתאום אני קולט- זה לא חלום, זה באמת...ואז בא הצער, הדמעות והשאלה הגדולה שנשאלה: למה, למה זה קרה, למה זה צריך לקרות? ואולי אפשר היה אחרת, אולי אפשר היה למנוע? ולבסוף הניסיון להתגבר, לחזור לשגרה..."

רואי אמוץ בן 14 מירושלים

תגובות בני נוער שנה לאחר הרצח:

קריין א': בהתחלה שמעתי שהוא פצוע קשה, הלכתי ברחוב, ואנשים העבירו אחד לשני שמעות. כשהודיעו שהוא נרצח, פרצתי בבכי. נשארתי מול הטלוויזיה עד ארבע לפנות בוקר. הייתי בדיכאון.

קריין ב': ברגע הראשון הייתי בהלם, ממש נפער לי הפה. שמענו את ההודעה באוטו. צרחתי. מכל הבניינים סביב פרצו תגובות המומות של כל האנשים. אפשר היה לשמוע את הצרחות מכל הדירות ברחוב. עמדנו, לא ידענו מה לעשות, עד שמשהו אמר לחזור לכיכר רבין. בדרך עצרנו באיזה סופרמרקט ורוקנו לו את כל הנרות.

קריין ג': לי נראה כאלו שזה קרה רק אתמול. זה נחקק בזיכרון, אבל עוד לא ניקלט לי במוח שבאמת רצחו ראש ממשלה.

קריין ד': מוזר להגיד, אבל חשבתי שהעם היהודי הוא עם מיוחד, במיוחד בגלל השואה. עכשיו אנו עם רגיל. העיקרון הכי חשוב שאיחד אותנו נעלם עם הרצח.

שער - נאומי יצחק רבין

דברים שאמר יצחק רבין בישיבה הראשונה של הכנסת השלוש עשרה:

ביטחון איננו רק הטנק, המטוס וספינת הטילים.
ביטחון הוא גם, ואולי קודם כל,
האדם- האזרח הישראלי.
ביטחון הוא גם החינוך של האדם, הוא הבית שלו,
הוא בית הספר, הוא הרחוב והשכונה שלו,
הוא החברה שבתוכה צמח.
וביטחון הוא גם התקווה של האדם.

דברים שנאמרו בפתיחת חגיגות ה- 3000 לירושלים:

אנחנו חלוקים בדעותינו מימין ומשמאל
יש לנו ויכוחים על דרך ועל מטרה.
בישראל אין לנו ויכוח בנושא אחד:
שלמותה של ירושלים והמשך כינונה וביסוסה
כבירתה של מדינת ישראל
אין שתי ירושלים. יש רק ירושלים אחת.
ומבחינתנו, ירושלים אינה נושא לפשרה-
ואין שלום בלי ירושלים.

הנאום האחרון

עצרת השלום, כיכר מלכי ישראל, תל אביב, י"ב חשוון תשנ"ז, 4 בנובמבר 1995

הרשו לי לומר, אני גם מתרגש. אני רוצה להודות לכל אחת ואחד מכם, שהתייצב כאן כנגד האלימות ובעד השלום. הממשלה הזו, שיש לי הזכות לעמוד בראשה, יחד עם חברי שמעון פרס, החליטה לתת הזדמנות לשלום. שלום שיפתור את מרבית בעיות מדינת ישראל. הייתי איש צבא עשרים ושבע שנים. נלחמתי כל עוד לא היה סיכוי לשלום. היום אני מאמין שיש סיכוי לשלום, סיכוי גדול. חייבים לנצל אותו למען העומדים פה, ולמען אלה שאינם עומדים פה. והם רבים בעם.

תמיד האמנתי כי מרבית העם רוצה בשלום, מוכן ליטול סיכון לשלום. ואתם כאן, בהתייצבותכם בעצרת זו, מוכיחים זאת, יחד עם רבים אחרים שלא הגיעו לכאן, שהעם באמת רוצה בשלום ומתנגד לאלימות. אלימות היא כרסום יסוד הדמוקרטיה הישראלית. יש לגנות אותה, להוקיע אותה, לבודד אותה. זו לא דרכה של מדינת ישראל. בדמוקרטיה יכולות להיות מחלוקות, אך ההכרעה תהיה בבחירות דמוקרטיות, כפי שהיה הדבר ב-1992, שם נתנו לנו את המנדט לעשות את מה שאנו עושים ולהמשיך בכך.

אני רוצה להודות מפה לנשיא מצרים, למלך ירדן, למלך מרוקו, שנציגיהם מופיעים כאן ומביעים את שותפותם אתנו בצעידה לשלום. אבל מעל לכול – עם ישראל, בשלוש השנים של קיום הממשלה הזו, הוכיח שניתן להגיע לשלום, שלום הנותן פתח לכלכלה ולחברה מתקדמת. שלום הוא קודם כול בתפילות, אבל לא רק בתפילות. שלום שהוא שאיפת העם היהודי, שאיפה אמיתית.

השלום כרוך בקשיים, גם במכאובים. אין דרך לישראל בלי מכאובים. עדיפה דרך שלום מאשר דרך המלחמה. אומר לכם את זאת מי שהיה איש צבא ושר הביטחון, ורואה את כאבי המשפחות של חיילי צה"ל. למענם, למען בנינו ונכדינו, אני רוצה שהממשלה הזאת תמצה כל שמץ, כל אפשרות, לקדם ולהגיע לשלום כולל.

עצרת זו חייבת לשדר לציבור הישראלי, לציבור היהודי בעולם, לרבים רבים בעולם הערבי ובעולם כולו, שעם ישראל רוצה בשלום, תומך בשלום, ועל כך תודה רבה לכם.

